

LISTY
FILOLOGICKÉ
FOLIA
PHILOGICA

143 / 2020 / 3-4

SLOVOSLED REFLEXIVNÍHO *SE* ZÁVISLÉHO NA VERBU FINITU V BIBLI KRALICKÉ*

PAVEL KOSEK – RADEK ČECH –
OLGA NAVRÁTILOVÁ – MARTIN HORÁK

1. Úvod

Tento článek tematicky navazuje na předchozí článek publikovaný v *Listech filologických*, který se zabýval slovosledem pronominálních enklitik *mi, si, ti, ho, mu* v Bibli kralické.¹ Obě studie jsou výsledkem projektu, který si vzal za cíl prozkoumat slovosled pronominálních enklitik ve starších českých biblích. Navazují tak na předchozí podrobný výzkum slovosledu pronominálních enklitik staročeské bible první redakce (zejména Bible olomoucké a Bible litoměřicko-třeboňské).² Cílem předložené studie je zevrubně prozkoumat slovosledné vlastnosti reflexivního *se* závislého na verbu finitu v Bibli kralické a na základě statistických metod porovnat tato pozorování s výsledky získanými předchozí analýzou slovosledných vlastností 1. pronominálních enklitik *mi, ho, mu* v Bibli kralické, 2. reflexivního *se* ve staročeské bibli první redakce. Zejména komparace

* Příspěvek vznikl v rámci řešení grantového projektu Vývoj českých pronominálních enklitik (GA17-02545S), 2017-2019.

¹ Z těchto zájmenných tvarů byly v Bibli kralické doloženy jen formy *mi, ho, mu* (KOSEK – ČECH – NAVRÁTILOVÁ – HORÁK 2020).

² KOSEK – ČECH – NAVRÁTILOVÁ – MAČUTEK 2018b; KOSEK – ČECH – NAVRÁTILOVÁ 2020.

se staročeskou biblí první redakce umožňují vnést do našeho výkladu diachronní aspekt, neboť jde o texty vzniklé a. v časovém odstupu přibližně dvou set let, b. na základě odlišných pretextů.³

2. Jazykový materiál

Tato studie vychází z analýzy prvního vydání Bible kralické, vytištěného v rozmezí let 1579 a 1594 v šesti dílech v kralické tiskárně jednoty bratrské (proto je také známo pod pojmenováním Šestidílka). Bibli kralickou lze chápat jako završení překladatelské činnosti členů jednoty bratrské, které bylo stimulováno soudobou evropskou humanistickou filologií a biblickou exegezí.⁴ Na počátku tohoto překladu byla překladatelská činnost moravského biskupa jednoty bratrské J. Blahoslava (1523–1571), který sám přeložil Nový zákon (¹1564, ²1568) a své názory na jazykovou a stylovou podobu biblického překladu vtělil do *Gramatiky české*.⁵ Na Blahoslavovo dílo navázali bratrští učenci zpočátku vedení Blahoslavovým žákem O. Štefanem, kteří v souladu s Blahoslavovými intencemi přeložili a postupně vydali v pěti svazcích Starý zákon. Nakonec tuto činnost korunovali vydáním revidované verze Blahoslavova Nového zákona.⁶ Bible kralická sice vznikala primárně jako překlad z původních jazyků, tj. řečtiny a hebrejštiny, avšak při podrobnější analýze kralického znění je třeba připustit možnost, že bratrští překladatelé také používali latinskou *Vulgátu* a řadu soudobých překladů (překladatelských pomůcek) a že se také často klonili k tradici starších českých překladů.⁷

Jelikož se zabýváme fenoménem vyznačujícím se mimořádnou frekvencí a jelikož je náš výzkum založen na časově náročné ruční anotaci dokladů, zúžili jsme naši materiálovou bázi na čtyři knihy Nového a na

³ ČECH - KOSEK - NAVRÁTILOVÁ - MAČUTEK 2019a.

⁴ Vztahem Bible kralické k jejím cizojazyčným pretextům se podrobněji věnuje předchozí studie (NAVRÁTILOVÁ - KOSEK - ČECH - HORÁK 2020 - zde také relevantní literatura k tématu). V tomto článku jen stručně shrnujeme podstatné body.

⁵ BlahGram.

⁶ KYAS 1997, 185–186.

⁷ Tamtéž, 190.

čtyři knihy Starého zákona (nebo jejich podstatných částí): *Gn*,⁸ *Jb*, *Sír*, *Iz*,⁹ *Mt*, *L*, *Sk*, *Zj*. Zpracovali jsme jen biblický text, tzn. jazyk poznámek a komentářů jsme ponechali stranou. Jednotlivé knihy jsme transkribovali podle originálu, a to zásadami, které použil pro moderní edici R. Dittmann.¹⁰ V případě fenoménů, jejichž transkripce je neustálená, jsme zvolili tato řešení: sjednotili jsme dvojí grafickou podobu *t-l*, ponechali jsme původní interpunkci (dvojí podobu čárky jsme však sjednotili na podobu *commy*), původní samohláskovou délku či krátkost, neetymologické geminované souhlásky, majuskule a grafickou podobu slov cizího původu.

3. Slovosledné pozice enklitik v historické češtině

V této části podáváme vysvětlení jednotlivých slovosledných pozic, ve kterých se enklitika během historického vývoje mohla vyskytovat. Tyto pozice ilustrujeme doklady z analyzovaných knih Bible kralické. Vývoj českých enklitik se vyznačuje konkurencí tří slovosledných pozic: 1. postiniciální pozice, 2. kontaktní pozice, 3. mediální izolovaná pozice.¹¹

3.1. Postiniciální pozice

V případě této pozice se enklitika nachází na druhém místě v klauzi.¹² Zpravidla to znamená, že se objevují po prvním slově umístěném na začátek klauze, což ilustrují doklady (1) a (2).

⁸ Jen kapitoly 1–27.

⁹ Jen kapitoly 14–40.

¹⁰ DITTMANN 2014.

¹¹ KOSEK 2011 a 2017; KOSEK – ČECH – NAVRÁTILOVÁ – MAČUTEK 2018b; KOSEK – ČECH – NAVRÁTILOVÁ – HORÁK 2020.

¹² K definici klauze viz PANEVOVÁ – KARLÍK 2017b.

- (1) *Slyšav to Ježíš, řekl mu, [Ještě-t se jednoho nedostává:] všechno což máš, prodej, a rozdej chudým, a budeš mít poklad v nebi* BiblKral L 18,22¹³
- (2) *A aj budeš němý, a nebudeš moci mluvit, až do toho dne, v kterémž se tyto věci stanou: proto, že si neuvěřil řečem mým, kteréž se naplní časem svým* BiblKral L 1,20

V případě, že se na začátku klauze nachází přechodníková fráze nebo zapuštěná klauze,¹⁴ objevuje se enklitikon nejdříve po prvním slově následujícím po této frázi nebo klauzi. Jak ukazují příklady postavení po přechodníkové frázi (doklad (3)) a zapuštěné klauzi (doklad (4)), enklitika se v těchto případech sice nacházejí ve třetí syntaktické pozici, avšak toto postavení je třeba chápat také jako postiniciální (podobně jako v nové češtině¹⁵). Tato pozice je výsledkem prozodických vlastností enklitika, které se vyhýbá postavení po pauze: jelikož se enklitikon vyznačuje absencí přízvuku, stává se součástí přízvukového taktu jiného slova, tj. své fonologické opory (hostitele). Fonologickou oporu enklitika je nutně slovo, které mu předchází. Po anteponované přechodníkové frázi nebo zapuštěné klauzi lze předpokládat existenci pauzy, a tudíž kdyby se enklitikon objevilo hned za přechodníkovou frází nebo zapuštěnou klauzí, následovalo by po pauze, o kterou se však nemůže prozodicky opřít. Proto se enklitizuje za první slovo následující po přechodníkové frázi nebo zapuštěné klauzi.

- (3) *[Ušlyšeše pak o vzkříšení z mrtvých,] někteří se posmívali: a někteří řekli, Budeme tě slyšeti o tom podruhé* BiblKral Sk 17,32
- (4) *Ale přijdouť dnové, [[a když odjat bude od nich ženich,] tehdáž-t se budou postiti v těch dnech]* BiblKral L 5,35

Jestliže se na začátku klauze nachází rozvitá fráze (tvořená dvěma a více členy), je pozice enklitika v historické češtině neustálená. Osciluje mezi

¹³ Hranaté závorky signalizují hranici fráze, podtržení analyzované enklitické reflexivum a tučný řez písma slovo syntakticky/morfologicky dominující enklitikon, popř. další enklitikon. K definici fráze viz OLIVA 2017.

¹⁴ K definici zapuštěné klauze viz PANEVŮVÁ – KARLÍK 2017b.

¹⁵ Srov. UHLÍŘOVÁ – KOSTA – VESELOVSKÁ 2017.

postavením za prvním členem fráze, kterou ilustruje doklad (5) (tzv. 2W pozice¹⁶), anebo za celou frází, kterou ilustruje doklad (6) (tzv. 2D pozice).

- (5) *Zavolejž tedy na někoho, dá-liť kdo odpověď?* [a [k kterému] se [z svatých] **obrá-
tíš?**] BiblKral Jb 5,1
- (6) *[[Kterými cestami] se **rozděluje** světlo, kteréž rozháni východní vítr po zemi]*
BiblKral Jb 38,24

Tato konkurence 2W a 2D pozice se udržovala po celé období historického vývoje češtiny. Teprve v období novočeském se prosadila 2D pozice. Ve zkoumaných starších biblických textech je však možno pozorovat obecnou tendenci se oběma pozicím vyhýbat.¹⁷

3.2. Kontaktní pozice

Vedle postiniciální pozice jsou v historických textech velmi dobře doloženy pozice nepostiniciální, které jsou zpravidla motivovány kontaktním slovosledem, tzn. enklitikon se objevuje uprostřed nebo na konci klauze v bezprostřední blízkosti svého syntakticky/morfologicky nadřazeného verba finita¹⁸ (v souladu s Tomanem¹⁹ považujeme syntakticky/morfologicky nadřazený výraz enklitika za jeho regent). Rozličné varianty kontaktní nepostiniciální pozice ilustrují následující doklady (7), (8), (9) a (10).

- (7) *Země pak byla nesličná a pustá: a tma byla nad propastí:* [a [Duch Boží] **vzná-
šel se nad vodami]** BiblKral Gn 1,2
- (8) *Odkudž říká se dodnes;* [[Na hoře Hospodinově], **opatří se]** BiblKral Gn 22,14
- (9) *[[Zdali] [k rozkazu tvému] [vzhůru] se **vznáší** orlice,] a vysoko se hnízdí?* BiblKral
Jb 39,27
- (10) *[[Jezukristovo] [pak] [narození] [takto] se **stalo,**] Když matka jeho Maria snoube-
na byla Jozefovi, prve než se sešli, nalezena jest těhotná z Ducha svatého* BiblKral
Mt 1,18

¹⁶ HALPERN 1995.

¹⁷ KOSEK - ČECH - NAVRÁTILOVÁ - MAČUTEK 2018b.

¹⁸ V případě vztahu *se* a jeho dominující verbální formy předpokládáme vztah syntaktické závislosti (pro *se* ve funkci zájmena) nebo morfologické závislosti (pro *se* ve funkci volného morfému) – podobně LEŠNEROVÁ 2002, 325.

¹⁹ TOMAN 2004.

Prezentované doklady ukazují, že také v rámci kontaktní pozice můžeme provádět další, jemnější klasifikaci a odlišovat varianty kontaktní pozice podle dvou kritérií.

3.2.1. Slovosledná postavení enklitika a jeho regentu

V rámci kontaktní pozice odlišujeme dvě varianty slovosledné pozice enklitika a jeho regentu: 1. postverbální pozice (postpozice) enklitika bezprostředně za svým regentem, kterou ilustrují doklady (7) a (8), 2. preverbální pozice (antepozice) enklitika bezprostředně před svým regentem, kterou ilustrují doklady (9) a (10).

3.2.2. Klauzální pozice enklitika

3.2.2.1. Nepostiniciální kontaktní pozice

V závislosti na postavení enklitika v klauzi můžeme odlišovat další tři varianty kontaktní pozice: 1. mediální kontaktní pozice, ve které se enklitikon nachází uprostřed věty, a to buď v postverbálním (doklad (7)), anebo preverbálním postavení (doklad (9)), 2. prefinální pozice, ve které se enklitikon nachází na předposledním místě klauze v preverbální pozici, tj. vždy před svým regentem, jak ukazuje doklad (10), 3. finální pozice, ve které se enklitikon nachází na posledním místě klauze v postverbální pozici, tj. vždy za svým regentem, což ilustruje doklad (8). Prefinální a finální pozice jsou vždy spojeny s kontaktním slovosledným postavením enklitika, které doprovází svůj regent na konec klauze. Prefinální pozici lze chápat jako výsledek působení dalšího prozodického pravidla, podle něhož se mají enklitika finální pozici vyhýbat.²⁰ Navzdory takto postulovanému pravidlu se lze v historických textech s doklady finální pozice setkat. Vyskytuje se především v textech vysokého stylu, jehož hlavním představitelem je biblický překlad.²¹ Také prefinální pozice je dobře

²⁰ ERTL 1924.

²¹ KOSEK 2011; KOSEK - ČECH - NAVRÁTILOVÁ - MAČUTEK 2018b.

doložena v historických textech a míra její frekvence je ovlivněna stylem: v období barokní češtiny se vyskytuje zejména v překladech z němčiny.²²

3.2.2.2. Postiniciální kontaktní pozice²³

Je-li regent enklitika umístěn v iniciální pozici (doklad (11)) nebo třetí pozici klauze (doklad (12)), nachází se enklitikon v kontaktní pozici zároveň v pozici postiniciální. V tomto případě nastává tedy situace, kdy je pozici enklitika možno chápat jako výsledek působení obou slovosledných pravidel. V předchozím výzkumu jsme zjistili, že jazyk starších českých biblických překladů inklinuje právě k takové slovosledné konstelaci enklitik.²⁴

(11) *Radújte se a veselte se: nebo odplata vaše hojná jest v nebesích* BiblKral Mt 5,12

(12) *V potu tváří své chléb jísti budeš, dokavadž₁ se₂ nenavrátíš₃ do země: poněvadž si z ní vzat: ...* BiblKral Gn 3,19²⁵

Specifickou variantu kontaktního slovosledu představují případy, kdy je regent tvořen analyticky (tj. pomocným slovesem s plnovýznamovou neurčitou formou), přičemž enklitikon je umístěno mezi jednotlivé samostatné formy regentu. V dokladu (13) se lze přesvědčit, že v těchto případech nelze jednoznačně rozhodnout, na které části slovesné formy je enklitikon závislé – proto ji z instrumentálních důvodů hodnotíme jako interverbální pozici.

(13) *Pročž řekl Hospodin; Nebude se nesnadniti duch můj s člověkem navěky, proto, že také tělo jest: ...* BiblKral Gn 6,3

²² KOSEK 2011.

²³ Na tomto místě dochází k jistému zmatení klasifikace. Na začátku jsme vytyčili tři konkurenční modely slovosledných pozic českých enklitik: 3.1. Postiniciální, 3.2. Kontaktní, 3.3. Mediální izolovaná pozice. V rámci 3.2. Kontaktní však vydělujeme 3.2.2. Postiniciální kontaktní. Toto křížení klasifikace souvisí s tím, že pozice postiniciální a kontaktní jsou definovány na základě odlišných charakteristik: postiniciální na základě polohy v klauzi, zatímco kontaktní na základě konstelace enklitika a jeho regentu (o tom také v oddílu 4. Anotace).

²⁴ ČECH – KOSEK – NAVRÁTILOVÁ – MAČUTEK 2019a.

²⁵ Dolní index označuje pořadí slova/fráze v klauzi.

3.3. Mediální izolovaná pozice

Poslední slovoslednou pozicí enklitik je pozice uprostřed klauze bez kontaktu s regentem, kterou ukazuje doklad (14). Tato pozice je sice jak v historických textech, tak současné češtině málo frekventována, nicméně je doložena. V nové češtině je zpravidla interpretována jako výsledek aktuálního členění větového.²⁶ V případě této pozice působí jedno důležité striktní pravidlo, podle něhož se enklitikon nikdy nenachází izolováno napravo od svého regentu.²⁷

- (14) *Blázen v smíchu povyšuje hlasu svého, [muž pak smyslný] [sotva] se zticha zasměje* BiblKral Sír 21,20

4. Anotace

Jak již bylo řečeno výše, náš výklad je založen na materiálu osmi biblických knih (nebo jejich podstatných částí). Shromážděné doklady jsme opatřili ruční anotací. Z uvedeného výkladu je zřejmé, že takové anotace musí zohlednit dvojí kritéria:

a. Pozice enklitika v klauzi – rozlišujeme pozici iniciální, postiniciální (doklady (1)–(6), (11)–(13)), mediální (doklady (7), (9), (14)), prefinální (doklad (10)) a finální (doklad (8)).

b. Pozice enklitika vůči regentu – rozlišujeme pozici postverbální (doklady (7), (8) a (11)), preverbální (doklady (3), (4), (6), (9), (10) a (12)), interverbální (doklad (13)) a izolovanou (doklad (1), (2), (5) a (14)).²⁸

²⁶ FRANKS – KING(OVÁ) 2000, 115–117; KOSEK 2011, 38.

²⁷ FRANKS – KING(OVÁ) 2000, 112–114.

²⁸ Podrobnější vysvětlení anotací: KOSEK – ČECH – NAVRÁTILOVÁ – HORÁK 2020, 112–116; zde také další diskuse, např. jak jsme anotovali nejednoznačné doklady, které obsahují tak málo lexikálního materiálu, že nelze jednoznačně rozhodnout, kterou pozici manifestují. Jako příklad takových nejednoznačných případů lze uvést doklad (11), který obsahuje krátké klauze *Radujte se a veselte se*, jež by bylo možné klasifikovat jako postiniciální, mediální postverbální a zároveň jako finální. Byli jsme proto nuceni v těchto případech zvolit jednu z možných klasifikací. Postupovali jsme následovně: 1. doklady,

Každý doklad tedy obsahuje anotace podle obou kritérií, tj. typu a. a typu b. Např. doklad (1) je anotován jako postiniciální a izolovaný, doklad (3) jako postiniciální a preverbální, doklad (11) jako postiniciální a postverbální, doklad (13) jako postiniciální a preverbální, doklad (7) jako mediální a postverbální, doklad (9) jako mediální a preverbální, doklad (8) jako finální a postverbální, doklad (14) jako mediální a izolovaný.

5. Reflexivní *se* v Bibli kralické a míra jeho enklitičnosti

Reflexivní *se* je ve zkoumaném materiálu zachyceno v relativně vysokém počtu dokladů. Celkem se jich v analyzovaných knihách Bible kralické vyskytuje 2 647 (včetně dokladů, kdy závisí na jiném větném členu, než je verbum finitum). Tato vysoká frekvence v zásadě odpovídá frekvenci, kterou jsme zjistili ve stejných knihách staročeské bible první redakce, kde je doložena 2 478 případy.²⁹ Podle našeho názoru lze mírný nárůst počtu dokladů v Bibli kralické oproti staročeské bibli vysvětlit faktem, že během historického vývoje jazyka narůstá počet reflexiv tantum, která patří mezi frekventovaná slovesa.³⁰

kteří je možno hodnotit jako postiniciální, finální i prefinální, jsme anotovali jako postiniciální, protože pozice postiniciální je nejfrekventovanější, a tudíž je nejvyšší pravděpodobnost, že se nám v těchto dokladech objevuje právě ona; 2. doklady, které je možno hodnotit jako finální i mediální, jsme anotovali jako finální, protože finální pozice enklitik je neobvyklá (jak bylo řečeno, přiči se prozodickému pravidlu formulovanému ERTLEM 1924), takže její výskyt je příznakový; 3. z podobných důvodů jsme doklady, které je možno interpretovat jako mediální nebo prefinální, hodnotili jako prefinální, jelikož prefinální pozice enklitik je výsledkem strategie vyhnout se finální pozici, a tudíž příznakovější než mediální (je v souladu se zmíněným prozodickým Ertlovým pravidlem).

Podíl nejednoznačných postiniciálních pozic v rámci celkového počtu postiniciálních dokladů lze ilustrovat na dvou analyzovaných knihách Bible kralické: v Genesis je tvoří 13,8 % všech dokladů postiniciální pozice (25 nejednoznačných dokladů z celkových 180); v Matoušově evangeliu jde o 19,5 % dokladů (54 nejednoznačných dokladů z celkových 277).

²⁹ KOSEK – ČECH – NAVRÁTILOVÁ – MAČUTEK 2018b.

³⁰ K podobným závěrům dospěl ve svém výzkumu žaltáře starších českých biblí také ŠLOSAR 1981, 141.

Drobné rozdíly oproti staročeské bibli první redakce můžeme nacházet také v dalších distribučních vlastnostech reflexivního *se*: a. v Bibli kralické je doloženo v předložkové frázi jen ve dvou případech citovaných v dokladech (15) a (16) (na rozdíl od staročeské bible, kde je doloženo 51 doklady), b. není závislé na supinu (což souvisí s ústupem supina v 15. stol.), c. je závislé na substantivu, což je vzhledem k dosavadním znalostem vývoje češtiny mimořádně překvapivé. Celkem jsme v Bibli kralické zaregistrovali 12 dokladů *se* závislého na verbálním substantivu, které jsou ve starší češtině zcela ojedinělé.³¹ Podobně jako v textech barokní doby i v Bibli kralické je reflexivní *se* doloženo v postavení bezprostředně za svým řídicím jménem (doklad (17)) anebo před ním (doklad (18)).

(15) *Vezměte jho mé na se, a učte se ode mne...* BiblKral Mt 11,29

(16) *On-ť jest vzal na se mdloby naše, a neduhy naše nesl* BiblKral Mt 8, 17

(17) *Vyskýtání se jeho bojí se nejsilnější až se strachem i vyčišťují* BiblKral Jb 41,16

(18) *Svornost bratří, a přátelství jedněch s druhými, a muže i ženy vespolek se snášení* BiblKral Sír 25,2

Slovosledné vlastnosti *se* souvisejí s jeho celkovým funkčním vývojem. Ten se vyznačuje postupnou přeměnou reflexivního zájmena v diskrétní morfém, 1. který slouží rozličným gramatickým funkcím, zejména intransitivizaci a deagentizaci, 2. který je součástí lexikální výbavy konkrétního lexému bez specifické gramatické funkce, tj. je součástí reflexiva tantum.³² Tento vývoj odpovídá procesu gramatikalizace,³³ pro kterou je typická proměna lexému ve volný morfém. Součástí procesu gramatikalizace bývá také proměna slovosledných vlastností. V našem případě dochází ke změně nestálého enklitika v enklitikon stálé. Tento vývoj

³¹ Na tomto místě děkujeme anonymnímu recenzentovi za upozornění na skutečnost, že i když se tyto doklady reflexiva závislého na verbálním substantivu objevují již v tzv. Kenaanských glosách, jsou ve starší češtině naprosto výjimečné (BLÁHA - DITTMANN - KOMÁREK - POLAKOVIČ - ULIČNÁ 2015, 291, 778).

³² K diachronní perspektivě tohoto procesu viz ŠLOSAR 1981, 141-144 a PERGLER 2016; k synchronní perspektivě PANEVOVÁ - KARLÍK 2017a.

³³ HANSEN 2017.

akceleroval nejspíše již během staročeské fáze,³⁴ nicméně jeho projevy nacházíme ještě v Bibli kralické.

5.1. Symptomy ortotoničnosti *se*

Jak už bylo řečeno výše, reflexivní *se* získalo status enklitika až během historického vývoje češtiny. Proto lze ve starších textech nalézat projevy jeho původní ortotoničnosti. Již jsme upozornili v předchozích částech studie, že pouze ve 2 dokladech se vyskytuje po předložce, což je nutno chápat jako signál jeho (ustupující) ortotoničnosti, neboť ve staročeské bibli první redakce je ve stejném korpusu biblických knih doloženo po předložce v 51 dokladech. O zbytcích jeho původně „neenklitického“ statusu svědčí dále to, že se (podobně jako v prvoredakčním překladu) objevuje v kontextech typických pro ortotonické formy. Jde především o případy, kdy jsou na něm syntakticky závislé jiné členy. Na tuto jeho vlastnost ukazují případy (celkem 12), ve kterých se vyskytuje v bezprostřední blízkosti zájmena *sám*, což ilustruje následující doklad (19).

(19) *A mluvili; **Sám se dostal** sem pobostinu, a chce nás souditi?* BiblKral Gn 19,9

Avšak v těchto zjištěných dokladech nelze jednoznačně rozhodnout, zdali je slovo *sám* umístěné v bezprostřední blízkosti *se* na něm skutečně syntakticky závislé, jak ukazuje doklad (20).

(20) *Já pak shledav to, že nic hodného smrti neučinil: však když se **sám** k Augustovi **odvolal**, umínil sem jej tam poslati* BiblKral Sk 25,25

Reflexivní *se* může být modifikováno i jinak, jak ukazuje následující (jediný) doklad (21) vazby infinitivu s akuzativem:

(21) *Žena křiklavá a štěbetná, k zabnání nepřátel **vidí se býti způsobná**: ...* BiblKral Sír 26,31

³⁴ TRÁVNÍČEK 1956, 147; ŠLOSAR 1967, 252.

Na přetrvávající ortotoničnost *se* by mohl ukazovat jediný doklad (22) zjištěný ve zkoumaných knihách Bible kralické, ve kterém se nachází izolováno napravo od svého regentu; (jak bylo řečeno výše v oddíle 3.3. Mediální izolovaná pozice, enklitika se v takové pozici nevyskytují). Interpretace tohoto dokladu však není jednoznačná – *se* bychom mohli také interpretovat jako součást enklitické skupiny *-ž vy se* (pak by se reflexivum nacházelo v postverbální postiniciální pozici).

- (22) *I odpověděv Šimon, řekl, **Modlte-ž vy se** za mne Pánu, aby na mne nepřišlo něč-
co z těch věcí kteréž ste mluvili* BiblKral Sk 8,24

5.2. Symptomy enklitičnosti *se*

V analyzovaném materiálu se reflexivní *se* vyznačuje celou řadou distribučních vlastností, které svědčí o postupném „růstu“ jeho enklitičnosti:

1. Dominantně obsazuje postiniciální pozici a není doloženo v pozici iniciální (viz níže oddíl 6. Distribuce slovosledných pozic).

2. Není doloženo jako samostatné (např. jako odpověď na otázku typu novočeských výpovědí *Koho Ježíš obětoval? Sebe. / *Se.*).

3. S předchozí vlastností souvisí, že není koordinováno.

4. Nenásleduje po konjunktozech *a, ale, i* (klauze *a veselte se* v dokladu (11)) – ve staročeské bibli první redakce je ještě v těchto pozicích ojedinele doloženo.³⁵

5. Vyhýbá se pozicím, ve kterých by se ocitlo po pauze, na což ukazují následující kontexty: a. již jsme konstatovali, že nenásleduje bezprostředně po anteponované přechodníkové frázi a zapuštěné klauzi, b. nenásleduje po vokativu a interjekci (doklady (23) a (24)), c. neobjevuje se po větné frázi, která je sice součástí zapuštěné klauze, ale je umístěna nalevo od subjunktora (např. po frázi *od těch věcí* v dokladu (25)).

- (23) *Ale poněvadž je zamítáte, a za nehodné sebe soudíte věčného života, [aj] **obrací-
me se** ku Pohanům* BiblKral Sk 13,46

³⁵ KOSEK - ČECH - NAVRÁTILOVÁ - MAČUTEK 2018b.

- (24) *Aj Anděl Páně ve snách ukázal se jemu, řka, [Jozefe synu Davidů,] **neboj se** přijíti Marie manželky své* BiblKral Mt 1,20
- (25) *Totíž, Abyšće se zdržovali od obětovaného modlám, a od krve, a od udáveného, a od smilstva: [[od těch věcí] **budete-li se** ošťihati,] *dobře budete činiti* BiblKral Sk 15,29*

To, že se reflexivní *se* vyhýbá v Bibli kralické slovosledným pozicím po pauze, naznačuje originální interpunkce. Podle dobových pravidel se distribuce čárky řídí dominantně pauzovým principem.³⁶ Čárka se tak často objevuje tam, kde by v mluveném projevu měla být umístěna pauza, např. uprostřed klauze za rozvitou frází. Právě v těchto případech reflexivní *se* následuje až po slově umístěném po čárce, jak to ukazuje čárka po frází *a v hodinu devátou* v dokladu (26).

- (26) *A Kornelius řekl, Předě čtyřmi dny postil sem se až do této hodiny, [a v hodinu devátou, **modlil sem se** v domu svém]* BiblKral Sk 10,30

Jako další symptom enklitičnosti *se* lze chápat to, že vyskytuje-li se ve větě s dalším enklitikem/enklitiky, v drtivé většině případů tvoří enklitic-kou skupinu. V enklitické skupině zaujímá reflexivní *se* relativně stabilní pozici. Pořadí enklitik lze pro Bibli kralickou rekonstruovat³⁷ následovně (doklady enklitické skupiny (1), (4), (22)): *li* > *ž* > *ť*³⁸ > auxiliár kondicionálu / auxiliár préterita³⁹ > zájmenný dativ⁴⁰ > reflexivum *se* > zájmenný akuzativ > ostatní zájmenné tvary (nestálá enklitika⁴¹).

³⁶ ŠLOSAR 1966.

³⁷ Bohužel jsme nezaznamenali žádný doklad klauze, která by obsahovala enklitic-kou skupinu *se* všemi enklitiky.

³⁸ Během historického vývoje se v řadě případů proměnily tyto neslabičné částicové formy v afixy (*ty-ž, jen-ž, nebo-li, by-ť, nech-ť* - někdy je ve zkoumaných textech těžké odlišit *ž, ě, li* samostatně od afixálních).

³⁹ V historické češtině je možno pozorovat variantnost v posloupnosti auxiliáru a reflexiva - KOSEK 2015, 121-122.

⁴⁰ Během historického vývoje češtiny došlo k historické změně v pořadí dativu a akuzativu. Tuto změnu Bible kralická už zčásti reflektuje.

⁴¹ Neustálený je slovosled determinátoru neurčitosti *koli(v<ěk>)* a konektorů *však* a *pak* - mohou se objevit na začátku nebo na konci enklitické skupiny.

6. Distribuce slovosledných pozic

Četnost jednotlivých klauzálních pozic *se* závislého na VF ve vybraných knihách Bible kralické demonstruje tabulka 1 (všechny tabulky uvádíme v Příloze 1 na konci článku). Data v ní prezentovaná ukazují, že 1. zkoumaná reflexivní forma *se* nevyskytuje v iniciální pozici, což je vlastnost typická pro enklitika, 2. postiniciální pozice plní roli pozice základní, 3. nepostiniciální pozice jsou méně frekventovanou, ale dobře doloženou variantou pozice postiniciální. Mezi nepostiniciálními pozicemi převažuje pozice mediální. Poměrně dobře jsou doloženy pozice finální a prefixální. Distribuce slovosledných pozic reflexivního *se* v zásadě odpovídá distribuci slovosledných pozic dalších pronominálních enklitik *mi*, *ho*, *mu* doložených v Bibli kralické,⁴² což ukazuje tabulka 2 a graf 1 (všechny grafy uvádíme v Příloze 2 na konci článku), srovnávající frekvenci *se* s frekvencí *mi*, *ho*, *mu* po jednotlivých knihách Bible kralické. Pro získání detailnějšího obrazu jsme prostřednictvím χ^2 -testu⁴³ testovali rozdíly distribucí u jednotlivých knih. V případě knih *Gn*, *Sír*, *Iz*, *Mt*, *Sk*, *Zj* se jedná o statisticky nevýznamné rozdíly (na hladině významnosti $\alpha = 0,05$). V případě knihy *Jb* jsme získali hodnotu testového kritéria $\chi^2 = 8,89$, p-hodnota $< 0,028$, což znamená, že na hladině významnosti $\alpha = 0,05$ se jedná o rozdíl signifikantní, pokud bychom ale výsledek vztáhli k hladině významnosti $\alpha = 0,01$, jednalo by se o výsledek nesignifikantní. Jedná se tedy o rozdíly, které jsou na hranici významnosti. U knihy *L* jsme zaznamenali rozdíl statisticky významný ($\chi^2 = 14,87$, p-hodnota $< 0,002$). Shrnuto, v šesti (resp. sedmi) knihách z osmi zkoumaných výsledky ukazují, že není významný rozdíl v distribuci enklitika *se* na straně jedné a skupiny enklitik *mi*, *ho*, *mu* na straně druhé.

Stejným způsobem jsme testovali rozdíly distribuce klauzálních pozic reflexiva *se* ve zkoumaných knihách Bible kralické a staročeské bible první redakce. U všech knih jsme zjistili statisticky nevýznamné rozdíly (na hladině významnosti $\alpha = 0,05$). Můžeme tedy tvrdit, že proporce

⁴² KOSEK - ČECH - NAVRÁTILOVÁ - HORÁK 2020.

⁴³ SNEDECOR - COCHRAN 1989. Testy jsme provedli prostřednictvím statistického softwaru R (online: <https://www.r-project.org>).

frekvencí klauzálních pozic formy *se* ve zkoumaných knihách Bible kralické *se* v zásadě neodlišuje od jeho frekvence v prvoredakčním překladu, jak ukazuje tabulka 3 a graf 2. I když je vznik obou textů od sebe vzdálen přibližně časovým úsekem 200 let a i když jsou srovnávané biblické překlady přeloženy podle odlišných pretextů, je zřejmé, že jak ve stč. bibli první redakce, tak v Bibli kralické panují přibližně stejné poměry. Nelze zde pozorovat náznak procesu vedoucího k definitivnímu prosazení postiniciální pozice, jak ji známe z nové češtiny.

Jak již bylo řečeno, prezentovaná data ukazují, že základní pozicí enklitického *se* je pozice postiniciální. Avšak toto prosté pozorování musíme hned korigovat, neboť drtivá většina případů postiniciální pozice je ve skutečnosti nejednoznačná. Jak už jsme zmínili výše (v oddílu 3.2.2.2. Postiniciální kontaktní pozice), doklady postiniciální pozice jsou totiž zpravidla tvořeny klauzemi, které obsahují verbum finitum na začátku klauze (doklad (11)) nebo v postavení následujícím hned za postiniciálně umístěným enklitikem (doklad (12)). Výjimečně se enklitikon ocitá na druhé pozici v klauzi obklopeno diskrétními částmi analytické slovesné formy (doklad (13)). Většina dokladů postiniciální pozice tedy reprezentuje případy kontaktní postiniciální pozice postverbální (doklad (11)), preverbální (doklad (12)) a interverbální (doklad (13)).

I v tomto případě jde o fenomén, se kterým se lze setkat ve staročeské bibli první redakce, ve které si oba slovosledné modely (tj. postiniciální a kontaktní pozice) nekonkurují, nýbrž spolu kooperují.⁴⁴ Tabulka 4 ukazuje, že ve zkoumaném textu je téměř 89 % dokladů kontaktní pozice a jen 11 % dokladů pozice izolované (mezi jednotlivými knihami však můžeme pozorovat podstatné rozdíly – viz níže oddíl 7.1. Vliv stylu).

I v tomto případě můžeme v rámci Bible kralické pozorovat podobnou situaci u enklitických pronominálních forem *mi*, *ho*, *mu*. Tuto podobnost ukazuje srovnání frekvence jednotlivých variant postiniciální pozice reflexivního *se* s frekvencemi *se* a *mi*, *ho*, *mu* v jednotlivých knihách Bible kralické vtělené do tabulky 5 a grafu 3. I zde jsme prostřednictvím χ^2 -testu testovali rozdíly distribucí u jednotlivých knih. V případě

⁴⁴ ČECH – KOSEK – NAVRÁTILOVÁ – MAČUTEK 2019a.

knih *Jb*, *Sír*, *Iz*, *L*, *Sk* a *Zj* se jedná o statisticky nevýznamné rozdíly (na hladině významnosti $\alpha = 0,05$). V případě knihy *Mt* jsme získali hodnotu testového kritéria $\chi^2 = 10,19$, p-hodnota $< 0,022$, což znamená, že na hladině významnosti $\alpha = 0,05$ se jedná o rozdíl signifikantní, pokud bychom ale výsledek vztáhli k hladině významnosti $\alpha = 0,01$, jednalo by se o výsledek nesignifikantní. Jedná se tedy o rozdíly, které jsou na hranici významnosti. U knihy *Gn* jsme zaznamenali rozdíl statistický významný ($\chi^2 = 12,58$, p-hodnota $< 0,005$). Shrnuto, stejně jako v případě klauzálních pozic v šesti (resp. sedmi) knihách z osmi zkoumaných výsledky ukazují, že není významný rozdíl v distribuci enklitika *se* na straně jedné a skupiny enklitik *mi*, *ho*, *mu* na straně druhé.

Tabulka 5 a graf 3 demonstrují, že izolovaná pozice enklitik v postiniciálním postavení se objevuje v omezeném počtu dokladů (mezi cca 3 a 21 %). Zbytek dokladů připadá na kontaktní pozice. Mezi nimi je zřetelná tendence k postverbální pozici. Jen v případě *se* v *Jb* a *mi*, *ho*, *mu* v *Iz* mírně převažuje počet preverbálních pozic.

Testy rozdílů distribuce variant postiniciální pozice reflexivního *se* ve zkoumaných knihách Bible kralické a staročeské bible první redakce přinesly následující výsledky. V případě knih *Jb*, *Sír*, *Iz*, *Mt*, *L* a *Zj* se jedná o statisticky nevýznamné rozdíly (na hladině významnosti $\alpha = 0,05$). U knih *Gn* a *Sk* jsme zjistili statisticky významné rozdíly (p-hodnota $< 0,001$). I v tomto ohledu se podíl frekvencí variant postiniciální pozice reflexivního *se* u 6 z 8 knih v zásadě neliší od stavu ve staročeské bibli první redakce, jak ukazují tabulka 6 a graf 4.

Mezi dvěma překlady vzdálenými od sebe 200 let nelze pozorovat v proporcích jednotlivých variant postiniciálních pozic výrazné rozdíly: ve všech knihách je pozice izolovaná velmi málo doložena, v rámci kontaktních převažuje postverbální, jen v *Jb* je procento preverbálních pozic o něco vyšší, a to jak ve staročeské bibli první redakce, tak také v Bibli kralické.

7. Faktory ovlivňující distribuci pozic

Z předloženého výkladu plyne, že se ve zkoumaném textu projevuje výrazným způsobem variace slovosledných pozic reflexivního *se*. Tato variace odpovídá variacím, které byly zjištěny a. u reflexivního *se* ve staročeské bibli první redakce, b. u jiných pronominálních enklitik Bible kralické. Tato variace se jeví následovně: základní slovoslednou pozicí je pozice postiniciální (kontaktní), zatímco nepostiniciální pozice jsou méně frekventovanou variantou. V drtivé většině případů jsou nepostiniciální pozice motivovány kontaktním slovosledem, tzn. enklitikon zpravidla doprovází svůj regent umístěný hlouběji uvnitř klauze, jak ukazují klauze (7), (8), (9) a (10).

(7) *a Duch Boží vznášel se nad vodami*

(8) *A Na hoře Hospodinově, opatří se*

(9) *Zdali k rozkazu tvému vzhůru se vznáší orlice, a vysoko se hnízdí?*

(10) *Jezukrystovo pak narození takto se stalo*

Jen výjimečně se objevují případy nepostiniciálních pozic ilustrovaných dokladem (14), ve kterých se enklitikon nachází uprostřed klauze izolováno od svého regentu.

(14) *muž pak smyslný sotva se zticha zasměje*

Proporci jednotlivých variant nepostiniciálních pozic v závislosti na jejich postavení vůči regentu ilustruje tabulka 7, z níž je zřejmé, že za drtivou většinou případů nepostiniciální pozice je skutečně třeba hledat působení kontaktního slovosledu – počet případů izolované nepostiniciální pozice je minimální.

V předchozím výzkumu jsme se zabývali otázkou, čím jsou případy nepostiniciální pozice motivovány.⁴⁵ Zkoumali jsme několik faktorů, které by za variací jednotlivých pozic mohly být zodpovědné: 1. vliv stylu,

⁴⁵ KOSEK – ČECH – NAVRÁTILOVÁ – MAČUTEK 2018b; ČECH – KOSEK – NAVRÁTILOVÁ – MAČUTEK 2019b; KOSEK – ČECH – NAVRÁTILOVÁ – HORÁK 2020; NAVRÁTILOVÁ – KOSEK – ČECH 2020.

2. vliv prozodie (délky iniciální fráze), 3. vliv komplexity/délky klauze, 4. vliv cizojazyčné předlohy. Z rozsahových důvodů se ve zbývajících částech článku budeme zabývat pouze prvními dvěma faktory.

7.1. Vliv stylu

Zkoumané biblické knihy představují kombinaci textů různých žánrů: vyhraněnou skupinu tvoří texty narativní, které obsahují pasáže inklinující ke gnómičnosti (*Gn*, *Mt*, *L*, *Sk*), další skupinu texty vyznačující se poetickým způsobem prezentovaných obsahů, a to ve formě mudrosloví, prorocství či vizí (*Sír*, *Iz*, *Zj*) a konečně se jako specifický typ jeví poetický text *Jb*, který silně inklinuje k dialogičnosti.⁴⁶ Předpokládáme tedy, že styl analyzovaných knih je odlišný, a tudíž že rozdíly v proporcích jednotlivých pozic by mohly být zapříčiněny touto jejich odlišnou vlastností. Rozhodli jsme se proto ověřit, jestli jsou rozdíly v proporcích jednotlivých knih statisticky signifikantní. Zkoumali jsme rozdíly ve frekvenci klauzálních pozic (tabulka 1) a ve frekvenci postavení *se* a jeho regentu (tabulka 8).

Nezkoumali jsme tedy styl těchto knih, nýbrž jsme se snažili ověřit, jestli jsou rozdíly distribuce slovosledných pozic ovlivněny různým stylem jednotlivých knih. Zaměřili jsme se jednak na distribuci *se* vzhledem k tzv. klauzálním pozicím (tabulka 1 a graf 5), jednak na distribuci jeho pozic vzhledem k regentu (tabulka 8 a graf 6). Rozdíly v distribucích jsme testovali prostřednictvím χ^2 -testu.⁴⁷ V obou případech nás testy nevedly k zamítnutí hypotézy: v případě klauzálních pozic jsou hodnoty testového kritéria $\chi^2 = 77,89$, p-hodnota $< 0,001$, v případě postavení enklitika k regentu kritéria $\chi^2 = 73,09$, p-hodnota $< 0,001$. To znamená, že nezamítáme hypotézu předpokládající vztah mezi stylem a distribucí pozic (na hladině významnosti $\alpha = 0,05$).

⁴⁶ Děkujeme anonymnímu recenzentovi za upozornění, že i v rámci jedné biblické knihy mohou být zastoupeny různé žánry, tzn. uvedená žánrová zastoupení jmenovaných knih jsou dominantní, ale ne výhradní.

⁴⁷ SNEDECOR – COCHRAN 1989. Pro výpočty jsme použili statistický software R (online: <https://www.r-project.org>).

7.2. Vliv prozódie, *clitic third*

Pro úvahy o působení prozódie je důležité pozorování zmíněné v oddílu 3.1. Postiniciální pozice, na jehož základě tvrdíme, že ve starších českých biblích jsou velmi málo frekventovány případy postiniciální pozice enklitika v případě, že se na začátku klauze nachází rozvitá fráze. V takových případech může být enklitikon umístěno buď za prvním slovem klauze, jak ukazuje klauze *k kterému se z svatých obrátíš* v dokladu (5) (tzv. 2W pozice), anebo za celou frází, jak ukazuje klauze *Kterými cestami se rozděljuje světlo* v dokladu (6) (tzv. 2D pozice). Počet dokladů těchto pozic po jednotlivých knihách ilustruje tabulka 9.

Uvážíme-li, že celkový počet dokladů postiniciální pozice je 1 825, pak doložené případy postiniciální pozice s rozvitou frází na začátku klauze tvoří pouhých 1,5 % všech dokladů. Dalším markantním rysem je, že případy nepostiniciálních pozic reflexivního *se* často představují klauze, ve kterých je enklitikon umístěno za sloveso následující za rozvitou frází umístěnou na začátek klauze, jak ukazují doklady mediální postverbální pozice (7) *a Duch Boží vznášel se nad vodami* a finální pozice (8) *A Na hoře Hospodinově opatří se*. V nich se enklitikon objevuje na třetím místě, ačkoli ve většině takových dokladů předchází slovesu v postiniciální pozici. Tzn. očekávali bychom podoby (7)', (8)', ale ty doloženy nejsou.

(7)' **a Duch Boží se vznášel nad vodami*

(8)' **A Na hoře Hospodinově se opatří*

To, že v těchto případech není enklitikon umístěno do postiniciální pozice, lze vysvětlit Ertlovým rytmickým pravidlem⁴⁸ nebo pravidlem *clitic third*⁴⁹ či omezením známým jako *heavy constituent constraint*.⁵⁰ Všechny uvedené koncepty interpretují tuto situaci podobným způsobem. Jde o vliv prozodického pravidla zmíněného již v oddílu 5.2. Symptomy enklitičnosti *se*, který se týká klauzí, na jejichž začátku není umístěn

⁴⁸ ERTL 1924.

⁴⁹ FRANKS – KING(OVÁ) 2000, 229; ČAVAR – WILDER 1999, 443–444.

⁵⁰ RADANOVIĆ KOCIĆ 1996, 435.

regent enklitika (tj. verbum finitum). Pokud se regent enklitika nachází na jiném místě klauze, otevírá se prostor pro působení prozodie. S rostoucí délkou první fráze roste pravděpodobnost, že po ní bude následovat pauza. Enklitikon nemůže následovat po pauze, protože je fonologicky nesamostatné a jeho fonologickou oporou je slovo, které mu předchází. Proto se enklitikon enklitizuje za slovo následující po rozvité první frázi.

Názorně lze působení tohoto pravidla ilustrovat dokladem (8), ve kterém je patrné: a. první fráze je rozvitá, b. po první rozvité frázi následuje pauza (indikovaná v dobovém pravopise čárkou), c. enklitikon se enklitizuje za sloveso následující po první frázi.

(8) *A na hoře Hospodinově, opatří se*

Na základě tohoto chování jsme formulovali hypotézu, kterou jsme se rozhodli ve zkoumaném materiálu testovat: čím je iniciální fráze delší, tím je menší pravděpodobnost, že se bezprostředně za touto frází vyskytne enklitikon.⁵¹ Délku fráze jsme se rozhodli měřit jednak v písmenech,⁵² jednak ve slovech. Sledovali jsme proporce postiniciálních a nepostiniciálních pozic v závislosti na počtu písmen/slov iniciální fráze. Do této analýzy jsme nezahrnuli případy postiniciální postverbální pozice typu *Radujte se a veselte se* v dokladu (11), neboť v těchto případech nemůže být enklitické *se* umístěno jinde než do postiniciální pozice. Vzhledem

⁵¹ Podrobnější diskuse k této hypotéze a zvolenému postupu: KOSEK – ČECH – NAVRÁTILOVÁ – MAČUTEK 2018b; KOSEK – ČECH – NAVRÁTILOVÁ – HORÁK 2020.

⁵² Jsme si vědomi rizik, která jsou s tímto přístupem založeným na počítání grafických jednotek spojena. Vyšli jsme však z předpokladu, že jiný způsob počítající fonologickou délkou pomocí slabik má ve starší češtině značné nevýhody: 1. v některých případech není jednoduché stanovit hranici slabiky, 2. délka slabiky kolísá, jelikož se ve starší češtině na jedné straně vyskytují slabiky jednofonémové, jako jsou např. předložky *o, u*, na straně druhé slabiky mnohafonémové, jako např. jednoslabičná forma *vzkvetl*. Zvolili jsme tedy jako jednotku délky počet písmen, využívající faktu, že texty, které analyzujeme, jsou přepsány novočeským pravopisem. Novočeský pravopis bychom mohli charakterizovat jako fonologický, tzn. jako grafický systém, který se vyznačuje silnou tendencí k ekvivalenci 1 grafém = 1 foném (ULIČNÝ 2017). Podrobnější diskuse k jednotkám, kterými jsme měřili délku fráze: KOSEK – ČECH – NAVRÁTILOVÁ 2018a, 146; KOSEK – ČECH – NAVRÁTILOVÁ 2020.

k tomu, že pro některé délky frází jsme neměli dostatečný počet dokladů, abychom mohli data vhodně statisticky vyhodnotit, použili jsme následující postup: 1. zvolili jsme minimální hranici 10 dokladů pro každou délku; 2. pokud jsme pro danou délku měli méně než 10 dokladů, přidali jsme k této délce doklady z bezprostředně větší délky a takto jsme postupovali do té doby, než jsme získali pro dané délky minimálně 10 dokladů; 3. u takto sloučených délek jsme vypočítali váženou průměrnou délku fráze (VPD), přičemž vahami byly frekvence (f). Pro ilustraci sledujme tento postup na příkladu VPD = 18,44 v tabulce 10. Pro délku fráze (d) o délce 18 písmen jsme získali 9 dokladů. Proto jsme byli nuceni přidat doklady z fráze o délce 19 písmen, která se vyskytla v počtu 7 dokladů. Vzhledem k tomu, že jsme již měli počet dokladů větší než 10, vypočítali jsme VPD následujícím způsobem (n je součet frekvencí délek, které se slučují):

$$\text{VPD} = \frac{\sum_i^p(d \cdot f)}{n} = \frac{(18 \cdot 9) + (19 \cdot 7)}{16} = 18,44$$

V případě měření délky fráze v písmenech jsme vztah mezi délkou a proporcí postiniciálního výskytu *se* testovali prostřednictvím Kendallova korelačního koeficientu. Zjištěné výsledky, tj. $\tau = 0,77$, p -hodnota $< 0,001$, nevyvracejí naši hypotézu o vztahu mezi délkou fráze a proporcí postiniciálního postavení *se*. V případě měření délky fráze ve slovech jsme vzhledem k malému počtu bodů v grafu vztah netestovali. Závislost mezi oběma proměnnými je však v grafu 8 zřejmá.⁵³

8. Vliv cizojazyčných předloh

V úvodní části studie jsme konstatovali, že překladatelé Bible kralické vycházeli z cizojazyčných pretextů. Otázka předloh sice není úplně uspokojivě vysvětlena, nicméně je zřejmé, že překladatelé měli mj.

⁵³ Podobné výsledky jsme získali při analýze vlivu délky iniciální fráze na distribuci nepostiniciálních pozic při analýze slovosledu reflexivního *se* ve staročeské bibli první redakce (KOSEK – ČECH – NAVRÁTILOVÁ – MAČUTEK 2018b).

k dispozici: 1. v případě Starého zákona latinský text Tremellia a Junia (T-J) a hebrejský, event. řecký text *Polygloty antverpské* (POLY), 2. v případě Nového zákona Bezův řecko-latinský text (B1589Ř, B1589L). V předchozím výzkumu staročeského překladu první redakce a slovosledu enklitik *mi, ho, mu* v Bibli kralické jsme zjistili,⁵⁴ že na distribuci slovosledných pozic pronominálních enklitik v českém biblickém překladu měl vliv slovosled cizojazyčného pretextu (zejména v případě nepostiniciálních pozic). Vliv cizojazyčných předloh je také možno předpokládat v případě klauzálních pozic enklitického *se*, avšak nikoli v takovém rozsahu jako u pronominálních forem *mi, ho, mu*. Jak jsme zjistili při analýze slovosledu *se* ve staročeské bibli první redakce, podstatná část dokladů staročeského reflexiva *se* nemá v latinském pretextu adekvátní ekvivalent. Podobně ani řecký či hebrejský pretext zpravidla neobsahuje element, jehož pozici by české *se* kopírovalo. Toto tvrzení ilustrují následující doklady (7a.-c.), (8a.-c.), (10a.-c.), (27a.-c.), které demonstrují klauze v cizojazyčném pretextu, které neobsahují ani zájmenný tvar a ani samostatné pomocné sloveso analytické slovesné formy, jejichž klauzální pozici by *se* v Bibli kralické kopírovalo. Je tedy zřejmé, že nepostiniciální pozice *se* nejsou motivovány slovosledem cizojazyčné předlohy.

- (7) a. *Země pak byla nesličná a pustá: a tma byla nad propastí: [a [Duch Boží] vznášel se nad vodami]* BiblKral Gn 1,2
 b. ... & Spiritus Dei *incubabat* superficiei aquarum T-J
 c. וְיַחַד אֱלֹהִים מְרַחֵף עַל-פְּנֵי הַמַּיִם ... POLY⁵⁵
 „... A-duch Boha **vznášejíci.se** nad-tváří těch-vod“
- (8) a. *Odkudž říká se dodnes; [[Na hoře Hospodinově], opatří se]* BiblKral Gn 22,14
 b. *ex quo dici solet hodie, in monte Jehovae providebitur* T-J
 c. וְאֵשֶׁר יִאָמַר הַיּוֹם בְּהָרֵי יְהוָה יִרְאֶה ... POLY
 „Jak se.říká v-ten-den: na-hoře Hospodina **se.ukáže**“

⁵⁴ KOSEK - ČECH - NAVRÁTILOVÁ 2020.

⁵⁵ Citované doklady z knihy Genesis pocházejí z prvního svazku Polygloty. Hebrejštinu přepisujeme podle běžného úzu ve vědeckých textech, tj. bez symbolů pro přízvuky.

- (10) a. [[*Jezukristovo*] *pak* [*narození*] [*takto*] *se stalo*] BiblKral Mt 1,18
 b. *IESU vero Christi nativitas ita fuit* B1589L
 c. Τοῦ δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ γέννησις οὕτως ἦν B1589Ř
- (27) a. *Protož i vy budete hotovi: nebo* [[*v kterou hodinu*] *nenadějete se*.] *Syn člověka přijde.* BiblKral L 12,40
 b. *Et vos igitur estote parati. Quia qua hora non putatis, Filius hominis veniet* B1589L
 c. καὶ ὑμεῖς οὖν γίνεσθε ἑτοιμοί, ὅτι ἢ ὥρα οὐ δοκεῖτε, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται B1589Ř

Jen výjimečně obsahují cizojazyčné pretexty zájmennou formu, jejíž pozici české *se* kopíruje, což ilustruje srovnání českých překladů obsahujících *se* s latinským pretextem v dokladu (28a.,b.), ve kterém českému *se* odpovídá latinské *se*, a (29a.,c.), ve kterém českému *se* odpovídá latinské *me* (v hebrejských klauzích (28c.) a (29c.) adekvátní zájmenná forma schází). Podobně jako ve staročeském překladu první redakce i v Bibli kralické lze nalézt jistý počet případů, ve kterých je reflexivní *se* (poněkud překvapivě) umístěno do stejné klauzální pozice jako latinské pomocné sloveso *esse* v analytickém opisném pasivu, jak ukazuje srovnání dokladů (30a.,b.) a (31a.,b.) (naproti tomu doklady (30c.) a (31c.) ukazují, že řečtina a hebrejšтина takové opisné formy nemají).

- (28) a. *A řeka vycházela z Eden, k svažování Ráje, [a [odtud] dělila se.] a byla ve čtyři hlavní řeky* BiblKral Gn 2,10
 b. *Fluvius autem exit Hhedene, irrigando hortum, & inde dividit se, ita ut sit in quatuor capita* T-J
 c. וּמִשָּׁם יָפְרָד וְהָיָה לְאַרְבָּעָה רְאִשִּׁים ... POLY
 „... a-odtud **byla.rozdělena** a-bude do-čtyř hlavních (toků)“
- (29) a. *Hlas tvůj slyšel sem v Ráji, a bál sem se, že jsem nahý: [[protož] skryl sem se]* BiblKral Gn 3,10
 b. *Qui dixit, vocem tuam audivi in hoc horto, & extimui, eo quod nudus sum: ideo abscondi me* T-J
 c. וְאִתְּרָא בִּי־עִירָם אֲנִכִי וְאֶתְּבָא ... POLY
 „... a-bál.jsem.se, protože nahý (jsem.byl) já, a-skryl.se.jsem“
- (30) a. *Jákok pak zplodil Jozefa muže Marie, [[z nížto] narodil se JEŽÍŠ jenž slove Krystus]* BiblKral Mt 1,16
 b. *Iacob autem genuit Ioseph, virum Mariae, ex qua genitus est Iesus ille qui dicitur Christus* B1589L

- c. Ἰακώβ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰωσήφ, τὸν ἄνδρα Μαρίας, ἐξ ἧς ἐγεννήθη Ἰησοῦς ὁ λεγόμενος Χριστός B1589Ř⁵⁶
- (31) a. [Setovi] pak [také] **narodil se** syn, a nazval jméno jeho, Enos BiblKral Gn 4,26
 b. Sed & ipsi Scetho **editus est** filius, cuius nomen vocavit Enoschum T-J
 c. שֵׁנֶה וְשֵׁתָּה אֶרְקָהּ בֶן-לֶבֶת אִהָּוָה POLY
 „také jemu **narodil.se** syn, a.nazval jméno.jeho Enóš“

Analýza distribuce slovosledných pozice *se* v Bibli kralické v závislosti na slovosledu cizojazyčných předloh je však natolik komplexní problém, že na ni již nezbývá v tomto článku dostatek místa.

9. Závěr

V tomto článku jsme provedli analýzu slovosledného chování reflexivní formy *se* závislé morfologicky a/nebo syntakticky na verbu finitu v osmi knihách prvního vydání Bible kralické (*Gn, Jb, Iz, Sír, Mt, L, Sk, Zj*). Naše pozorování jsme srovnali s dřívější analýzou jiných pronominálních enklitik v Bibli kralické (*mi, ho, mu*) a předchozím výzkumem slovosledného chování reflexiva *se* ve staročeské bibli první redakce.

Sledovaná krátká reflexivní forma *se* v analyzovaných knihách Bible kralické jen výjimečně vyznačuje vlastnostmi, které jsou typické pro ortotonická slova: v ojedinělých případech je modifikována (především zájmenem *sám*) a následuje po předložce. V ostatních případech jsou pro ni charakteristické vlastnosti enklitického slova: dominuje jeho postiniciální pozice (zcela scházejí případy iniciální pozice v klauzi), netvoří samostatnou výpověď, nenásleduje po konjunktoch *a, ale, i*, není koordinováno, vyhýbá se pozici po pauze, obsazuje konkrétní pozici v enklitické skupině a není umístěno izolovaně napravo od svého regentu. Lze tedy říci, že stav v Bibli kralické svědčí o postupujícím procesu proměny *se* v reflexivum tantum.⁵⁷ Během práce s doklady reflexivního *se* v textu

⁵⁶ Při transkripci normalizujeme majuskule podle vydání *Textus Receptus* ve vydání F. H. A. Scrivenera (1894) ve verzi BibleWorks 9.

⁵⁷ Podle zjištěných vlastností by ho bylo možno klasifikovat jako slabé zájmeno (*weak pronoun*), tj. jako zájmennou formu, která se nachází mezi enklitiky tantum a ortotonic-

Bible kralické jsme zaznamenali celkem 12 dokladů *se* závislého na verbálním substantivu, což jsou jedny z mála známých (byť ne nejstarších) dokladů z historické češtiny.

Pokud jde o distribuci slovosledných pozic, provedená analýza svědčí o tom, že reflexivní *se* vykazuje v Bibli kralické velmi podobné slovosledné charakteristiky jako jiné pronominální enklitické formy *mi*, *ho*, *mu*: základní slovoslednou pozicí je postiniciální (kontaktní) pozice, kdežto nepostiniciální pozice jsou méně frekventovanou a zřejmě příznakovou variantou. Podobně jako v předchozím výzkumu jsme prozkoumali faktory, které měly vliv na volbu nepostiniciálních pozic: 1. postavení řídicího verba finita v jiné klauzální pozici, než je pozice iniciální, 2. styl jednotlivých knih, 3. délka iniciální fráze (platí tendence, že čím je první fráze delší, tím vyšší je pravděpodobnost nepostiniciální pozice). Srovnáním distribuce slovosledných vlastností reflexivního *se* v Bibli kralické se staročeskou biblí první redakce vyplynulo několik diachronních pozorování: a. konkurence postiniciálních a nepostiniciálních pozic je přibližně stejná – nelze pozorovat projevy vývojové změny, v jejímž rámci se postiniciální pozice stává prototypickou pozicí českých enklitik závislých na verbu finitu, b. v jazyce českého biblického překladu dochází ke kooperaci postiniciálního a kontaktního slovosledu,⁵⁸ c. pro jazyk biblického překladu je příznačná aktivace finální pozice enklitik, d. počet dokladů mediální izolované pozice je minimální.

kými zájmennými formami. Slabá zájmena se na jedné straně vyznačují fonologickými omezeními enklitik, na druhé straně si ponechávají zbytky syntaktických vlastností ortotonických (silných) zájmen, srov. CARDINALETTI(OVÁ) – STARKE 1999.

⁵⁸ ČECH – KOSEK – NAVRÁTILOVÁ – MAČUTEK 2019a.

Příloha 1: Tabulky

Tabulka 1: Slovosledné pozice *se* v analyzovaných knihách BiblKral

	iniciální	postiniciální	mediální	prefinální	finální	Σ
<i>Gn</i>	0	180	35	8	5	228
	0%	79%	15,3%	3,5%	2,2%	
<i>Jb</i>	0	221	41	20	20	302
	0%	73,2%	13,6%	6,6%	6,6%	
<i>Sír</i>	0	217	48	21	24	310
	0%	70%	15,5%	6,8%	7,7%	
<i>Iz</i>	0	150	44	6	6	206
	0%	72,8%	21,4%	2,9%	2,9%	
<i>Mt</i>	0	277	42	8	9	286
	0%	82,4%	12,5%	2,4%	2,7%	
<i>L</i>	0	367	42	7	13	429
	0%	85,6%	9,8%	1,6%	3%	
<i>Sk</i>	0	328	52	10	8	398
	0%	82,4%	13,1%	2,5%	2%	
<i>Zj</i>	0	85	10	1	5	101
	0%	84,2%	9,9%	0,9%	5%	

Tabulka 2: Srovnání distribuce klauzálních pozic reflexivního *se* s pronominálními enklitiky *mi, ho, mu* v analyzovaných knihách BiblKral⁵⁹

		iniciální	postiniciální	mediální	prefinální	finální
<i>Gn</i>	<i>se</i>	0 %	79 %	15,3 %	3,5 %	2,2 %
	<i>mi, ho, mu</i>	0	241	34	11	20
<i>Jb</i>	<i>se</i>	0 %	78,8 %	11,1 %	3,6 %	6,5 %
	<i>mi, ho, mu</i>	0	92	9	1	5
<i>Sír</i>	<i>se</i>	0 %	73,2 %	13,6 %	6,6 %	6,6 %
	<i>mi, ho, mu</i>	0	56	5	1	3
<i>Iz</i>	<i>se</i>	0 %	70 %	15,5 %	6,8 %	7,7 %
	<i>mi, ho, mu</i>	0	44	7	1	4
<i>Mt</i>	<i>se</i>	0 %	86,2 %	7,7 %	1,5 %	4,6 %
	<i>mi, ho, mu</i>	0	107	10	1	7
<i>L</i>	<i>se</i>	0 %	72,8 %	21,4 %	2,9 %	2,9 %
	<i>mi, ho, mu</i>	0	82,4 %	12,5 %	2,4 %	2,7 %
<i>Sk</i>	<i>se</i>	0 %	85,6 %	8 %	0,8 %	5,6 %
	<i>mi, ho, mu</i>	0	101	6	1	13
<i>Zj</i>	<i>se</i>	0 %	85,6 %	9,8 %	1,6 %	3 %
	<i>mi, ho, mu</i>	0	83,5 %	5 %	0,8 %	10,7 %
<i>Sk</i>	<i>se</i>	0 %	82,4 %	13,1 %	2,5 %	2 %
	<i>mi, ho, mu</i>	0	77	6	0	3
<i>Zj</i>	<i>se</i>	0 %	89,5 %	7 %	0 %	3,5 %
	<i>mi, ho, mu</i>	0	84,2 %	9,9 %	0,9 %	5 %
<i>Zj</i>	<i>se</i>	0 %	84,2 %	9,9 %	0,9 %	5 %
	<i>mi, ho, mu</i>	0	26	0	0	2
<i>Zj</i>	<i>se</i>	0 %	92,9 %	0 %	0 %	7,1 %
	<i>mi, ho, mu</i>	0	92,9 %	0 %	0 %	7,1 %

⁵⁹ K absolutní frekvenci *mi, ho, mu* v BiblKral viz také KOSEK – ČECH – NAVRÁTILOVÁ – HORÁK 2020.

Tabulka 3: Srovnání distribuce klauzálních pozic reflexivního *sě* > *se* v analyzovaných knihách staročeské bible první redakce a BiblKral⁶⁰

		iniciální	postiniciální	mediální	prefinální	finální
<i>Gn</i>	1. red.	0	180	16	4	5
		0 %	87,8 %	7,8 %	2 %	2,4 %
	BiblKral	0 %	79 %	15,3 %	3,5 %	2,2 %
<i>Jb</i>	1. red.	0	214	35	13	18
		0 %	76,4 %	12,5 %	4,6 %	6,4 %
	BiblKral	0 %	73,2 %	13,6 %	6,6 %	6,6 %
<i>Sír</i>	1. red.	0	197	57	15	9
		0 %	70,9 %	20,5 %	5,4 %	3,2 %
	BiblKral	0 %	70 %	15,5 %	6,8 %	7,7 %
<i>Iz</i>	1. red.	0	151	35	4	5
		0 %	77,4 %	17,9 %	2,1 %	2,6 %
	BiblKral	0 %	72,8 %	21,4 %	2,9 %	2,9 %
<i>Mt</i>	1. red.	0	205	42	12	6
		0 %	77,4 %	15,9 %	4,5 %	2,2 %
	BiblKral	0 %	82,4 %	12,5 %	2,4 %	2,7 %
<i>L</i>	1. red.	0	345	22	10	8
		0 %	89,6 %	5,7 %	2,6 %	2,1 %
	BiblKral	0 %	85,6 %	9,8 %	1,6 %	3 %
<i>Sk</i>	1. red.	0	304	40	4	6
		0 %	85,9 %	11,3 %	1,1 %	1,7 %
	BiblKral	0 %	82,4 %	13,1 %	2,5 %	2 %
<i>Zj</i>	1. red.	0	83	15	1	6
		0 %	79 %	14,3 %	1 %	5,7 %
	BiblKral	0 %	84,2 %	9,9 %	0,9 %	5 %

⁶⁰ K absolutní frekvenci *sě* ve staročeské bibli první redakce viz také KOSEK - ČECH - NAVRÁTILOVÁ - MAČUTEK 2018b.

Tabulka 4: Pozice *se* a regentu v případě postiniciálních pozic analyzovaných knih BiblKral

	postiniciální			
	kontaktní			izolovaná
	postverbální	preverbální	interverbální	
<i>Gn</i>	100	64	5	11
	55,6 %	35,6 %	2,7 %	6,1 %
<i>Jb</i>	83	88	4	46
	37,6 %	39,8 %	1,8 %	20,8 %
<i>Sír</i>	100	82	6	29
	46,1 %	37,8 %	2,8 %	13,3 %
<i>Iz</i>	76	55	9	10
	50,7 %	36,7 %	6 %	6,6 %
<i>Mt</i>	162	86	2	27
	58,5 %	31,1 %	0,7 %	9,7 %
<i>L</i>	208	121	1	37
	56,7 %	33 %	0,3 %	10 %
<i>Sk</i>	172	112	2	42
	52,4 %	34,1 %	0,6 %	12,8 %
<i>Zj</i>	51	28	3	3
	60 %	32,9 %	3,5 %	3,5 %

Tabulka 5: Frekvence pozic enklitika a jeho regentu v případech postiniciálních pozic analyzovaných knih BiblKral, srovnání *se, mi, ho, mu*

		postiniciální			
		kontaktní			izolovaná
		postverbální	preverbální	interverbální	
<i>Gn</i>	<i>se</i>	55,6 %	35,6 %	2,7 %	6,1 %
	<i>mi, ho, mu</i>	160	57	1	23
		66,4 %	23,7 %	0,4 %	9,5 %
<i>Jb</i>	<i>se</i>	37,6 %	39,8 %	1,8 %	20,8 %
	<i>mi, ho, mu</i>	42	37	0	13
		45,7 %	40,2 %	0 %	14,1 %
<i>Sír</i>	<i>se</i>	46,1 %	37,8 %	2,8 %	13,3 %
	<i>mi, ho, mu</i>	33	14	2	7
		58,9 %	25 %	3,6 %	12,5 %
<i>Iz</i>	<i>se</i>	50,7 %	36,7 %	6 %	6,6 %
	<i>mi, ho, mu</i>	17	20	1	6
		38,6 %	45,5 %	2,3 %	13,6 %
<i>Mt</i>	<i>se</i>	58,5 %	31,1 %	0,7 %	9,7 %
	<i>mi, ho, mu</i>	81	19	1	6
		75,7 %	17,8 %	0,9 %	5,6 %
<i>L</i>	<i>se</i>	56,7 %	33 %	0,3 %	10 %
	<i>mi, ho, mu</i>	72	24	0	5
		71,3 %	23,8 %	0 %	4,9 %
<i>Sk</i>	<i>se</i>	52,4 %	34,1 %	0,6 %	12,8 %
	<i>mi, ho, mu</i>	48	18	1	10
		62,3 %	23,4 %	1,3 %	13 %
<i>Zj</i>	<i>se</i>	60 %	32,9 %	3,5 %	3,5 %
	<i>mi, ho, mu</i>	20	4	1	1
		76,9 %	15,4 %	3,8 %	3,8 %

Tabulka 6: Frekvence pozic reflexivního *se* > *se* a jeho regentu v případě postiniciálních pozic analyzovaných knih BiblKral a staročeské bible první redakce

		postiniciální			
		kontaktní			izolovaná
		postverbální	preverbální	interverbální	
<i>Gn</i>	1. red.	93	54	0	33
		51,7 %	30 %	0 %	18,3 %
	BiblKral	55,6 %	35,6 %	2,7 %	6,1 %
<i>Jb</i>	1. red.	75	89	4	46
		35 %	41,6 %	1,9 %	21,5 %
	BiblKral	37,6 %	39,8 %	1,8 %	20,8 %
<i>Sír</i>	1. red.	82	78	1	36
		41,6 %	39,6 %	0,5 %	18,3 %
	BiblKral	46,1 %	37,8 %	2,8 %	13,3 %
<i>Iz</i>	1. red.	91	40	12	8
		60,3 %	26,5 %	7,9 %	5,3 %
	BiblKral	50,7 %	36,7 %	6 %	6,6 %
<i>Mt</i>	1. red.	98	76	3	28
		47,8 %	37,1 %	1,5 %	13,6 %
	BiblKral	58,5 %	31,1 %	0,7 %	9,7 %
<i>L</i>	1. red.	197	99	3	46
		57,1 %	28,7 %	0,9 %	13,3 %
	BiblKral	56,7 %	33 %	0,3 %	10 %
<i>Sk</i>	1. red.	92	113	0	99
		30,3 %	37,2 %	0 %	32,5 %
	BiblKral	52,4 %	34,1 %	0,6 %	12,8 %
<i>Zj</i>	1. red.	40	33	2	8
		48,2 %	39,8 %	2,4 %	9,6 %
	BiblKral	60 %	32,9 %	3,5 %	3,5 %

Tabulka 7: Pozice *se* a jeho regentu v nepostiniciálních pozicích analyzovaných knih BiblKral

	nepostiniciální			
	kontaktní			izolovaná
	postverbální	preverbální	interverbální	
<i>Gn</i>	40	6	2	0
	83,3 %	12,5 %	4,2 %	0 %
<i>Jb</i>	55	16	7	3
	67,9 %	19,8 %	8,6 %	3,7 %
<i>Sír</i>	67	17	7	2
	72 %	18,3 %	7,5 %	2,2 %
<i>Iz</i>	41	8	6	1
	73,2 %	14,3 %	10,7 %	1,8 %
<i>Mt</i>	43	10	5	1
	72,9 %	16,9 %	8,5 %	1,7 %
<i>L</i>	48	7	5	2
	77,4 %	11,3 %	8,1 %	3,2 %
<i>Sk</i>	53	15	1	1
	75,7 %	21,4 %	1,4 %	1,4 %
<i>Zj</i>	12	0	4	0
	75 %	0 %	25 %	0 %

Tabulka 8: Pozice *se* a jeho regentu v analyzovaných knihách BiblKral

	nepostiniciální			
	kontaktní			izolovaná
	preverbální	postverbální	interverbální	
<i>Gn</i>	70	140	7	11
	30,7%	61,4%	3,1%	4,8%
<i>Jb</i>	104	138	11	49
	34,5%	45,7%	3,6%	16,2%
<i>Sír</i>	99	167	13	31
	31,9%	53,9%	4,2%	10%
<i>Iz</i>	63	117	15	11
	30,5%	56,8%	7,3%	5,3%
<i>Mt</i>	96	204	7	29
	28,6%	60,7%	2,1%	8,6%
<i>L</i>	128	256	6	39
	29,8%	59,7%	1,4%	9,1%
<i>Sk</i>	127	225	3	43
	31,9%	56,5%	0,8%	10,8%
<i>Zj</i>	28	63	7	3
	27,7%	62,4%	6,9%	3%

Tabulka 9: Konkurence 2W a 2D pozice reflexivního *se* v jednotlivých knihách BiblKral⁶¹

	<i>Gn</i>	<i>Jb</i>	<i>Sír</i>	<i>Iz</i>	<i>Mt</i>	<i>L</i>	<i>Sk</i>	<i>Zj</i>	Σ
2W	0	1	0	0	2	0	0	1	4
2D	0	1 (4)	1 (6)	1 (4)	0 (1)	0 (3)	0	0	3 (20)

⁶¹ Doklady uvedené v závorce představují případy obsahující tak málo lexikálního materiálu, že nelze rozhodnout, jestli představují doklady postiniciální, nebo prefinální pozice typu *Starý strom se skácel* (více viz KOSEK – ČECH – NAVRÁTILOVÁ – HORÁK 2020).

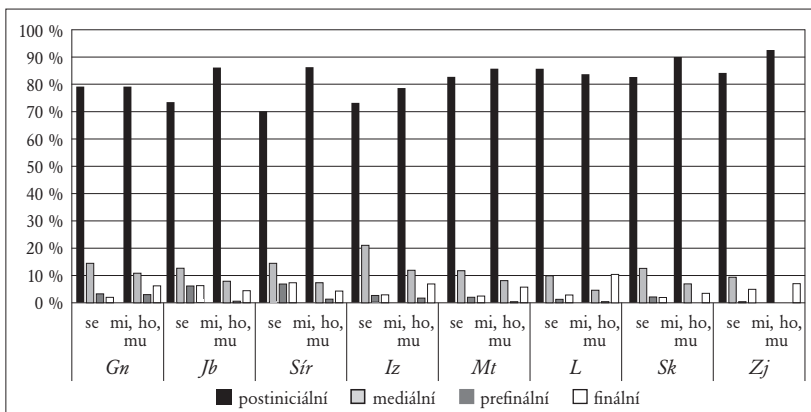
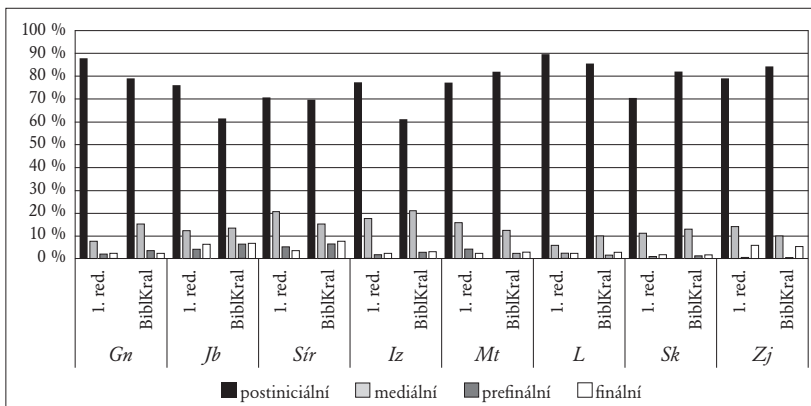
Tabulka 10: Proporce postiniciálních výskytů *se* v analyzovaných knihách BiblKral (délka fráze měřena v počtu písmen)

vážená průměrná délka fráze	frekvence postiniciálních výskytů	frekvence nepostiniciálních výskytů	proporce postiniciálních výskytů
2	54	25	0,68
3	104	25	0,81
4	120	76	0,61
5	48	34	0,59
6	90	55	0,62
7	16	40	0,29
8	21	38	0,36
9	11	21	0,34
10	5	23	0,18
11	3	21	0,13
12	2	9	0,18
13	3	25	0,11
14	1	15	0,06
15	0	15	0,00
16	1	9	0,10
17	1	10	0,09
18,43	2	14	0,13
24,61	3	30	0,09

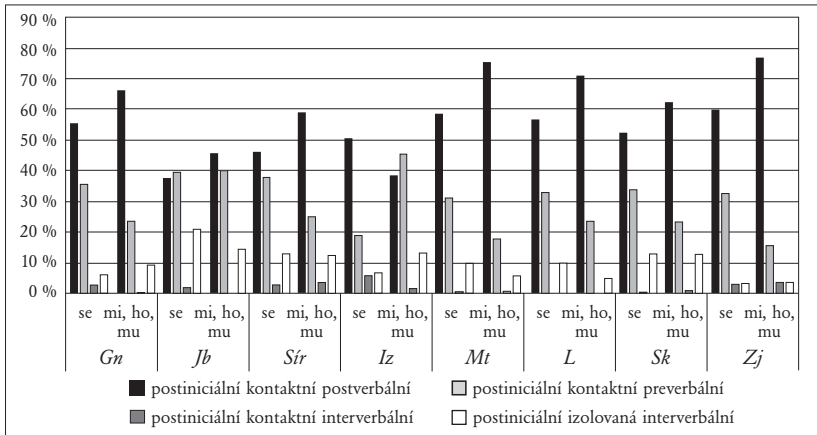
Tabulka 11: Proporce postiniciálních výskytů *mi*, *bo*, *mu* v analyzovaných knihách BiblKral (délka fráze měřena v počtu slov)

vážená průměrná délka fráze	frekvence postiniciálních výskytů	frekvence nepostiniciálních výskytů	proporce postiniciálních výskytů
1	389	203	0,66
2	79	122	0,39
3	7	101	0,06
4	9	41	0,18
5,95	1	18	0,05

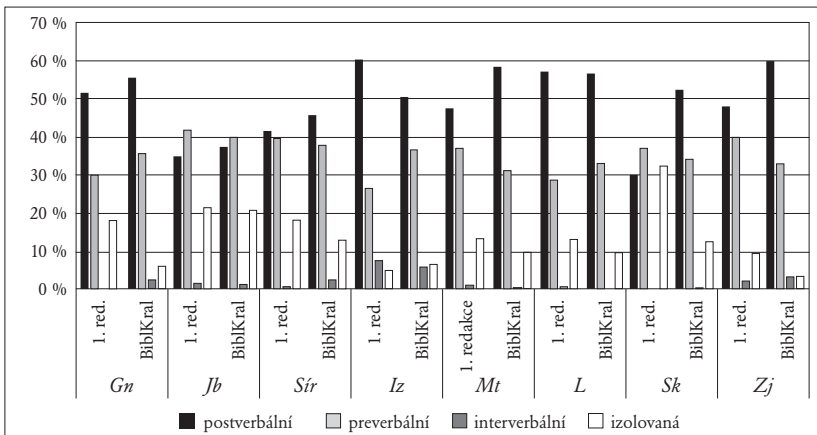
Příloha 2: Grafy

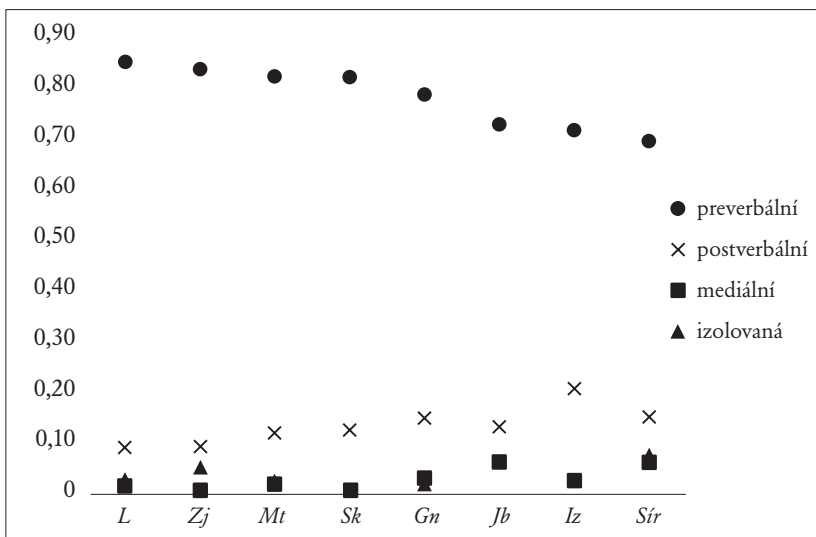
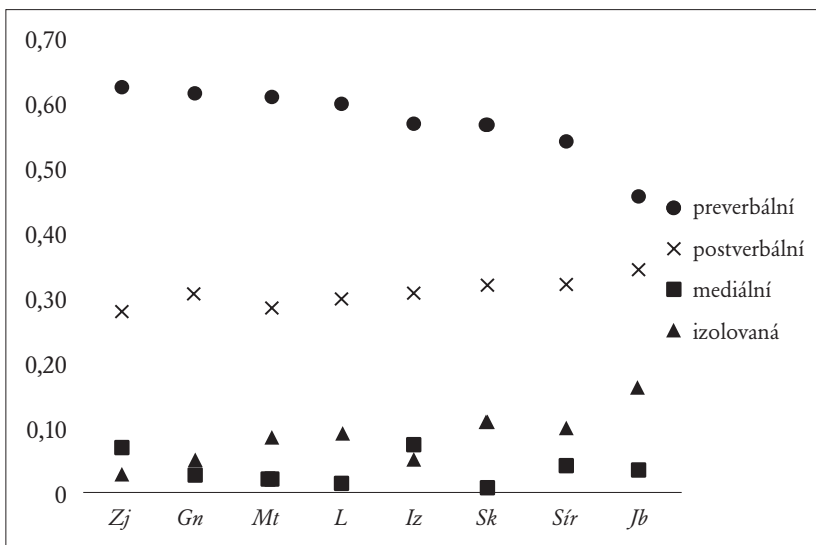
Graf 1: Srovnání frekvence distribuce klauzálních pozic reflexivního *se* s pronominálními enklitiky *mi*, *ho*, *mu* v analyzovaných knihách BiblKralGraf 2: Srovnání distribuce klauzálních pozic reflexivního *se* > *se* v analyzovaných knihách staročeské bible první redakce a BiblKral

Graf 3: Frekvence pozic enklitika a jeho regentu v případech postiniciálních pozic analyzovaných knih BiblKral – srovnání *se, mi, ho, mu*

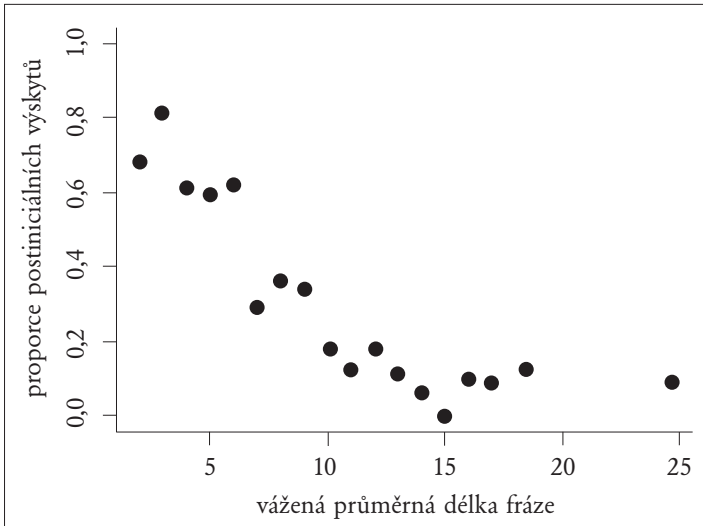


Graf 4: Frekvence pozic reflexivního *se* > *se* a jeho regentu v případech postiniciálních pozic analyzovaných knih BiblKral a staročeské bible první redakce

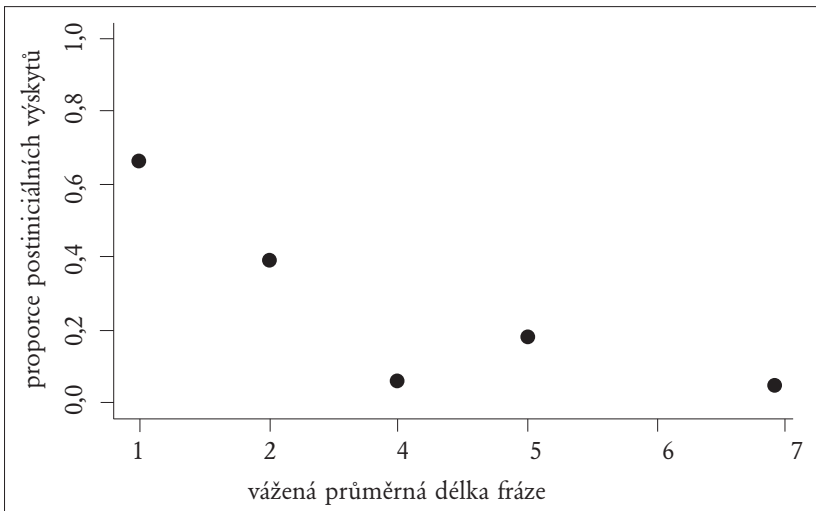


Graf 5: Proporce jednotlivých slovosledných pozic *se* v jednotlivých knihách BiblKralGraf 6: Pozice *se* a jeho regentu v analyzovaných knihách BiblKral

Graf 7: Proporce postiniciálních výskytů reflexivního *se* v analyzovaných knihách BiblKral (délka fráze měřena v počtu písmen)



Graf 8: Proporce postiniciálních výskytů reflexivního *se* v analyzovaných knihách BiblKral (délka fráze měřena v počtu slov)



Prameny

- B1589 THEODORUS BEZA, *Testamentum Novum sive Novum foedus Iesu Christi*, [Genevae] 1589.
- BiblKral *Bibli české díl první - díl šestý*, [Kralice] 1579-1594.
- BlahGram *Gramatika česká Jana Blahoslava*, (vyd.) MIREK ČEJKA - DUŠAN ŠLOSAR - JANA NECHUTOVÁ, Brno 1991.
- POLY *Biblia Sacra Hebraice, Chaldaice, Graece, & Latine*, Antverpiae 1568-1573.
- T-J IMMANUEL TREMELLIUS - FRANCISCUS JUNIUS, *Testamenti Veteris Biblia Sacra [...]*, Francofurti ad Moenum 1579.

Literatura

- BLÁHA, ONDŘEJ - DITTMANN, ROBERT - KOMÁREK, KAREL - POLAKOVIČ, DANIEL - ULIČNÁ, LENKA 2015: *Kenaanské glosy ve středověkých hebrejských rukopisech s vazbou na české země*, Praha.
- CARDINALETTI(OVÁ), ANNA - STARKE, MICHAL 1999: *The Typology of Structural Deficiency. A Case Study of the Three Classes of Pronouns*, in: HENK VAN RIEMSDIJK (ed.), *Clitics in the Languages of Europe*, Berlin, s. 143-233.
- ČAVAR, DAMIR - WILDER, CHRIS 1999: "Clitic Third" in Croatian, in: HENK VAN RIEMSDIJK (ed.), *Clitics in the Languages of Europe*, Berlin, s. 429-467.
- ČECH, RADEK - KOSEK, PAVEL - NAVRÁTILOVÁ, OLGA - MAČUTEK, JÁN 2019a: *Wackernagel's Position and Contact Position of Pronominal Enclitics in Older Czech. Competition or Cooperation?*, in: *Jazykovedný časopis* 70/2, s. 267-275.
- ČECH, RADEK - KOSEK, PAVEL - NAVRÁTILOVÁ, OLGA - MAČUTEK, JÁN 2019b: *Full Valency and the Position of Enclitics in Old Czech*, in: XINYING CHEN - RAMON FERRER-I-CANCHO (eds.), *Proceedings of the First Workshop on Quantitative Syntax (Quasy, SyntaxFest 2019)*, Stroudsburg, s. 83-88.
- DITTMANN, ROBERT 2012: *Dynamika textu Kralické bible v české překladatelské tradici*, Olomouc.
- DITTMANN, ROBERT 2014: *Ediční poznámka*, in: *Bible kralická: šestidílná: kompletní vydání s původními poznámkami*, Praha, s. 21-31.
- ERTL, VÁCLAV 1924: *Příspěvek k pravidlu o postavení příklonek*, in: *Naše řeč* 8/9, s. 257-268; 8/10, s. 293-309.

- FRANKS, STEVEN – KING(OVÁ), TRACY H. 2000: *A Handbook of Slavic Clitics*, Oxford.
- GEBAUER, JAN 1896: *Historická mluvnice jazyka českého*, III: *Tvaroslovní*, 1: *Skloňování*, Praha.
- GREPL, MIROSLAV 1959: *Vývoj slovosledu v Tylově próze*, in: *Slovo a slovesnost* 20/4, s. 247–260.
- HANSEN, BJÖRN 2017: *Gramatikalizace*, in: PETR KARLÍK – MAREK NEKULA – JANA PLESKALOVÁ (vyd.), *Nový encyklopedický slovník češtiny*, Praha, s. 603–606.
- HALPERN, AARON 1995: *On the Placement and Morphology of Clitics*, Stanford.
- HAVRÁNEK, BOHUSLAV 1928: *Genera verbi v slovanských jazycích*, I, Praha.
- KOSEK, PAVEL 2017: *Vývoj českých klitik*, in: PETR KARLÍK – MAREK NEKULA – JANA PLESKALOVÁ (vyd.), *Nový encyklopedický slovník češtiny*, Praha, s. 2060–2064.
- KOSEK, PAVEL 2011: *Enklitika v češtině barokní doby*, Brno.
- KOSEK, PAVEL – ČECH, RADEK – NAVRÁTILOVÁ, OLGA 2018a: *Starobylá dativní enklitika mi, si, ti ve staročeské bibli 1. redakce*, in: PETR MALČÍK (vyd.), *Vesper Slavicus. Sborník k nedožitým devadesátinám prof. Radoslava Večerky*, Praha, s. 137–151.
- KOSEK, PAVEL – ČECH, RADEK – NAVRÁTILOVÁ, OLGA 2018b: *Slovosled staročeských pronominálních enklitik závislých na VF ve staročeské bibli 1. redakce*, in: *Slavia* 87/1–3, s. 189–204.
- KOSEK, PAVEL – ČECH, RADEK – NAVRÁTILOVÁ, OLGA 2020: *The Influence of the Latin Pretext on the Word Order of Pronominal Enclitics in the 1st Edition of the Old Czech Bible*, in: SANDRA BIRZER – IMKE MENDOZA (eds.) *Diachronic Slavonic Syntax*, 3: *Traces of Latin, Greek and Church Slavonic in Slavonic Syntax*, Berlin – Boston (v tisku).
- KOSEK, PAVEL – ČECH, RADEK – NAVRÁTILOVÁ, OLGA – MARTIN HORÁK 2020: *Slovosled pronominálních enklitik mi, si, ti, ho, mu závislých na verbu finitu v prvním vydání Bible králické*, in: *Listy filologické* 143/1–2, s. 99–147.
- KOSEK, PAVEL – ČECH, RADEK – NAVRÁTILOVÁ, OLGA – MAČUTEK, JÁN 2018a: *On the Development of Old Czech (En)clitics*, in: *Glottometrics* 40/1, s. 51–62.
- KOSEK, PAVEL – ČECH, RADEK – NAVRÁTILOVÁ, OLGA – MAČUTEK, JÁN 2018b: *Word Order of Reflexive se in Finite Verb Phrases in the First Edition of the Old Czech Bible Translation*, in: *Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis* 133/3, s. 177–200.
- KYAS, VLADIMÍR 1997: *Česká Bible v dějinách národního písemnictví*, Praha.
- LEŠNEROVÁ, ŠÁRKA 2002: *Postavení příklonky se v textu Kryštofa Haranta Cesta*

- z Království českého... do Země svatě..., in: ZDEŇKA HLADKÁ - PETR KARLÍK (vyd.), *Čeština - univerzália a specifika*, 4, Brno, s. 325-327.
- NAVRÁTILOVÁ, OLGA - KOSEK, PAVEL - ČECH, RADEK - MARTIN HORÁK 2020: *Slovosled pronominálních forem mi, ho, mu v Bibli kralické a otázka míry vlivu původních předloh*, in: *Bohemistika* 19/4, s. 453-478.
- OLIVA, KAREL 2017: *Složka*, in: PETR KARLÍK - MAREK NEKULA - JANA PLESKALOVÁ (vyd.), *Nový encyklopedický slovník češtiny*, Praha, s. 1712-1714.
- PALKOVÁ, ZDENA 1974: *Rytmická výstavba prozaického textu*, Praha.
- PALKOVÁ, ZDENA 1994: *Fonetika a fonologie češtiny*, Praha.
- PALKOVÁ, ZDENA 2017: *Promluvový úsek*, in: PETR KARLÍK - MAREK NEKULA - JANA PLESKALOVÁ (vyd.), *Nový encyklopedický slovník češtiny*, Praha, s. 1428-1433.
- PANEVOVÁ, JARMILA - KARLÍK, PETR 2017a: *Reflexivní sloveso*, in: PETR KARLÍK - MAREK NEKULA - JANA PLESKALOVÁ (vyd.), *Nový encyklopedický slovník češtiny*, Praha, s. 1536-1541.
- PANEVOVÁ, JARMILA - KARLÍK, PETR 2017b: *Klauze*, in: PETR KARLÍK - MAREK NEKULA - JANA PLESKALOVÁ (vyd.), *Nový encyklopedický slovník češtiny*, Praha, s. 806-807.
- PERGLER, JIŘÍ 2016: *K otázce tzv. akuzativního se v češtině: pobled (nejen) diachronní*, in: *Slovo a slovesnost* 77/2, s. 102-122.
- RADANOVIĆ-KOČIĆ, VESNA 1996: *The Placement of Serbo-Croatian Clitics: A Prosodic Approach*, in: AARON HALPERN - ARNOLD ZWICKY (eds.), *Approaching Second: Second Position Clitics and Related Phenomena*, Stanford, s. 429-445.
- ROSS, SHELDON M. 2006: *Simulation*, Burlington.
- SNEDECOR, GEORGE W. - COCHRAN, WILLIAM G. 1989: *Statistical Methods*, Ames.
- ŠLOSAR, DUŠAN 1966: *Průřez vývojem staročeské interpunkce*, in: *Listy filologické* 89/2, s. 164-170.
- ŠLOSAR, DUŠAN 1967: *Poloha enklitik jako kritérium k hodnocení staročeské interpunkce*, in: *Listy filologické* 90/3, s. 251-258.
- ŠLOSAR, DUŠAN 1981: *Slovotvorný vývoj českého slovesa*, Brno.
- TOMAN, JINDŘICH 2004: *Ertlova diskuse českých klitik*, in: ZDEŇKA HLADKÁ - PETR KARLÍK (eds.), *Čeština - univerzália a specifika* 5, Brno, s. 73-79.
- TOMAN, JINDŘICH 2000: *Prosodické spekulace o klitikách v nekanonických pozicích*, in: ZDEŇKA HLADKÁ - PETR KARLÍK (eds.), *Čeština - univerzália a specifika*, 2, Brno, s. 161-166.
- TRÁVNÍČEK, FRANTIŠEK 1956: *Historická mluvnice česká*, 3: *Skladba*, Praha.

- UHLÍŘOVÁ, LUDMILA – KOSTA, PETR – VESELOVSKÁ, LUDMILA 2017: *Klitikon*, in: PETR KARLÍK – MAREK NEKULA – JANA PLESKALOVÁ (vyd.), *Nový encyklopedický slovník češtiny*, Praha, s. 808–818. vc
- ULIČNÝ, OLDŘICH 2017: *Český pravopis*, in: PETR KARLÍK – MAREK NEKULA – JANA PLESKALOVÁ (vyd.), *Nový encyklopedický slovník češtiny*, Praha, s. 236–239.

Elektronické nástroje

The R Project for Statistical Computing, online: <https://www.r-project.org>.

Summary

THE WORD ORDER OF THE CZECH REFLEXIVE PRONOUN/ MORPHEME SE DEPENDENT ON A FINITE VERB IN THE KRALICE BIBLE

The article deals with the word order of the Czech reflexive pronoun/morpheme *se* dependent on a finite verb in eight selected books of the first edition of the Kralice Bible (1579–1594). The study is a follow-up to the previous research on the word order of the pronominal enclitics *mi*, *ho*, *mu* in the Kralice Bible and of the reflexive pronoun/morpheme *se* in the first redaction of the Old Czech Bible. The analysis reveals that the reflexive pronoun/morpheme *se* manifests characteristics typical to word ordering of enclitics in the given Bible text. Specifically, there is competition between the post-initial and contact positions of the enclitic in the Kralice Bible. The contact position occurs, however, within the post-initial position in a majority of cases, which means that these two positions do not compete but rather cooperate. This cooperation was also found in other Czech Bibles. Additionally, the realization of the enclitic in the contact non-post-initial position is influenced by the position of its governing verb further in the clause, the length of the initial phrase (the longer the first phrase, the higher the probability of

the non-post-initial position), and the style (it is more likely to appear in the non-post-initial position if the text has a poetic style). Finally, the comparison of the Kralice Bible and the first redaction of the Old Czech Bible has revealed – despite the two-hundred-year gap between the two translations – the same word order patterns of word ordering of *sě/se*.

Keywords: clitics; reflexive pronoun; Kralice Bible; quantitative linguistics

PAVEL KOSEK

Filozofická fakulta Masarykovy univerzity

Ústav českého jazyka

A. Nováka 1, 602 00 Brno, Česká republika

kosek@phil.muni.cz

RADEK ČECH

Filozofická fakulta Ostravské univerzity

Katedra českého jazyka

Reální 5, 701 03 Ostrava, Česká republika

cechradek@gmail.com

OLGA NAVRÁTILOVÁ

Filozofická fakulta Masarykovy univerzity

Ústav českého jazyka

A. Nováka 1, 602 00 Brno, Česká republika

olga@phil.muni.cz

MARTIN HORÁK

Farní sbor Českobratrské církve evangelické v Brně

Lidická 79, 602 00 Brno, Česká republika

martin.horak@evangnet.cz